

KAS VIRUMAA VÕI RAKVERE RAJON?

«Kus see Sagadi õieti asub?» küsis üks.

«Eks ikka Virumaal!» vastas teine.

Oleks aga tulnud ütelda: Rakvere rajoonis. See juhuslikult kuulnud kõnelus ajendaski käesoleva artikli kirjutamisele. Ei ole ju õige, nagu oleks ainult Virumaa vana, ajalooliselt kujunenud tervik, Rakvere rajoon aga hoopis ajalooliste juurteta ning ajutine nähtus. Selles veendumiseks on vaja heita korraks pilk üsna kaugesse minevikku.

XIII sajandiks olid Kirde-Eesti kihelkondade vahel kujunenud niisugused majanduslikud ja poliitilised seosed, mis võimaldasid rääkida Virumaast kui maakonnast. Sidemed selle eri osade vahel polnud aga ühesuguse tihedusega.

Umbes praeguse Rakvere kohal asetses suur Tõrma küla. Koos lähedase Tarvanpea linnusega oli see lähema ümbruse ühiskondlikuks (kaubanduslikuks, sõjanduslikuks ning teatud piirides poliitilisekski) keskuseks. Tõrma lähedal jooksid kokku kolme kihelkonna (Räpäälä, Mahu ja Lemmu) piirid. Viimased olid omavahel ilmselt tugevamas ühenduses kui Virumaa kaks idapoolset kihelkonda (Askälä ja Alutaguse). Nii näemegi, et muistses Eestis Tõrma ümber kujunenud piirkond langes üldjoontes ühte praeguse Rakvere rajooni maaalaga.

Et see tõepoolest oli nii, seda tõestab sündmuste edasine areng.

XIII sajandil Eestisse tunginud rööviallastajatel oli maa alluvuses hoidmisel ning omavahelisel jaotamisel üsna mugav rakendada muistseid maaajotusi ning nad tegidki seda päris järjekindlalt. Piiride kindlakstegemiseks kasutasid nad eesti vanemate ülekuulamist. Selliselt talitades ei kujundanud taani vallutajad Virumaast sugugi ühtset administratiivühikut, vaid jaotasid selle vanu tavasid ning ala suurust arvestades kaheks. Tõrma lähedaste alade alluvuses hoidmiseks rajati Rakvere feodaallinnus, idapoolsete alade valitsemiseks Narva oma.

Seega kujunes Rakvere ümbrus (mitte aga Virumaa tervikuna!) juba XIII sajandil omaette administratiivüksuseks.

Liivi sõja ajal ligikaudu veerand sajandi kestel paljurahvuselise Vene riigi koosseisu kuulu nud Virumaa haldusliku jaotuse kohta puuduvad lähemad teated. Arvatavasti ei omandanudki administratiivne struktuur sõjalauekorras kuigi kindlat ilmet. Järgnenud rootsi võimu ajal moodustati aga jällegi iseseisvad Rakvere ja Narva linnuseläänid. Viimase piirkond Alutaguse ala näol oli pikema aja kestel Eestimaast kui Rootsi riigi provintsi üldse eraldatud ning liidetud Ingerimaa külge. Ka Eesti ala ühendamine Venemaaga XVIII sajandi algul ei toonud administratiivsesse jaot-

tusse muudatust kaugeltki otsekohe. Veel kümme aastat pärast seda, kui viimane Rootsi sõdur oli 1710. aastal Eestist lahkuma sunnitud, olid Rakvere ja Narva maakond kumbki iseseisvad.

Virumaa maakonnaks ühendamise taotlused lähtusid peamiselt mõisnikeklassist. Lääne-Virumaa feodaalid kuulusid Alutaguse omadega ühte korporatsiooni juba alates taani võimu ajast. Lõplikult vormistus rüütelkonna organisatsioon rootsi võimu päevil. Mõisnike seisuslike esindusorganite mõjuvõimu paremaks maksmapanekuks peeti soovita vaks, et administratiivne jaotus oleks ühtelangev rüütelkonna struktuuriga. Mõisnikeklassi taotlused said teoks 1719. aastal, kui Narva arvati Peterburi kubermangu koosseisu ning eesti elanikkonnaga kihelkonnad liideti Rakvere maakonnaga. Nii moodustus kuni 1949. aastani püsima jäänud Viru maakond.

Virumaa kui selgekujulise haldusliku üksuse iga on seega 230 aastat, üle kahe korra lühem varasemast administratiivsest moodustisest Rakvere ümbruses, mis oli praeguse Rakvere rajooni kui majandusliku ja poliitilise terviku eelkäija. Kuid sellegi 230 aasta kestel ei puudunud katsed varasema haldusliku jaotuse kui majanduslikult üsna otsustarbekohase ning ajalooliselt juurdunu taastamiseks. Kodanliku Eesti alguspäevil leidis Alutaguse kui iseseisva maakonna elluäratamine korraks isegi seadusliku vormistuse. 1920. aastal kuulutati Viru maakonna kaheksajagamisest «Riigi Teatajas», kuid vastav seadus jäi siiski ellu viimata.

Tõeline administratiivne ümberjaotamine leidis aset alles nõukogude võimu ajal ning hoopis uutel alustel ja põhjustel.

Oli 1949. aasta ... Eesti talurahva ühinemine kolhoosidesse oli muutumas järjest massilisemaks. Arvukate ühismajandite juhtimise ja abistamisega ei saanud aga kaugel üle sajaverstalise pikkushaardega ning oma eri osades küllaltki erinevate looduslike tingimustega maakonnaga Virumaa täitevkomitee hästi toime tulla. Sellepärast kujundaski Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium oma seadlusega 23. veebruarist iseseisva Jõhvi maakonna. Järgmisel aastal, kui kollektiivmajandite arv vabariigis oli tõusnud üle 3000, astuti veel samm edasi — Eesti NSV territoorium jaotati rajoonideks, kusjuures senise 13 maakonna asemel loodi 39 maa-rajooni. Peagi võidi aga seoses väikeste kolhooside ühinemisega rajoonide arvu koondata. Kõigile on teada, et Rakvere rajooni naabruses likvideeritud Loksa, Kiviõli, Tapa ja Väike-Maarja rajooni maa-ala osalise või täieliku ühendamise tulemusel Rakvere rajooniga omandaski viimane oma praegused piirid.

Meile on olulised kaks asjaolu. Esiteks: praegune administratiivne jaotus erineb printsiipsaalselt kõigist varasemast, sest selle eesmärgiks ei ole töötajaid rõhva võimuaparaadi väljaarendamine, vaid nende kaasatõmbamine kommunismi rajamisele. Teiseks: meie rajoon ei ole juhuslik ega ajutine moodustis, tema ajaloolised juured ulatuvad aega enne XIII sajandit ning Rakvere lähim ümbrus on möödunud aastasadade kestel sagedaminigi olnud halduslikuks ühikuks kui sellest ligikaudu kaks korda suurem Viru maakond. Meil on küllalt põhjust rääkida ka igapäevases kõnepruugis Rakvere rajoonist.

K. LAIGNA,
ajalookandidaat